

Екатеринослав, 1905. – 144 с.

3. Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка: Етногр. аспект / Л. Булгакова-Ситник / ред. О. М. Козакевич. – Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2005. – 328 с.: іл.
4. Кара-Васильєва Т. В. Давнина в рушниках / Т. В. Кара-Васильєва. // НМ. – 1998. – № 1–2. – С. 2–5.
5. Кара-Васильєва Т. В. Творці дивосвіту / Т. В. Кара-Васильєва. – К. : Рад. шк., 1984. – 175 с.
6. Малина В. В. Народне мистецтво півдня України. Кінець XIX – поч. XX ст.: (на матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей) : дис. канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.06 / В. В. Малина. – Львів, 1999. – 163 с.
7. Мельничук Ю. Семантика українських вишитих рушників / Ю. Мельничук. // НМ. – 2005. – № 1–2. – С. 59–65.
8. Орел Л. Українські рушники (історико-культурологічне дослідження) / Л. Орел. – Львів : Кальварія, 2003. – 230 с.: іл.
9. Пошивайло І. Український рушник як полісемантична знакова система / І. Пошивайло // Українські рушники (історико-культурологічне дослідження) / авт. Л. Орел. – Львів : Кальварія, 2003. – С. 185–190.
10. Селівачов М. Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) / М. Р. Селівачов. – К. : Редакція вісника «Ант»; Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. – XVI, 400 с., іл.

В статтє исследованы особенности традиционного рушника Приднепровья и проведен искусствоведческий анализ. Установлено границы бытования рушников касательно разнообразия полиэтнического населения, а также обобщенно виды и типы рушников. Рассмотрены выразительные художественные средства, колористика и композиционное построение, а также главные орнаментальные мотивы и основные техники исполнения. Указаны причины, повлиявшие на изменение выразительных художественных средств в период исторических перемен. Охарактеризованы особенности этнических рушников.

Ключевые слова: орнамент, рушник, вишивка, художественные средства, цвет, ритм.

The paper studies the features traditional embroidered towels of the Prydniprovyia Region and contains the art review as well. During the research, there were determined the boundaries of existence on diversity of multi-ethnic population as well as were summarized the types and kinds of towels. The article considers the expressive artistic means of colors and compositional construction as well as the main ornamental motifs and the basic technique. The paper specifies the reasons affected the change of expressive artistic means in a time of historic change. It describes the features of ethnic towels.

Key words: ornament, towel, embroidery, color, rhythm.

УДК 692. 238 : 72. 04 : 721 (477.86)

Наталія Качковська

МЕТАЛЕВІ СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ У АРХІТЕКТУРНІЙ КОМПОЗИЦІЇ ФАСАДІВ БУДИНКІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Розглянуто металеві структурні елементи балконів у композиційній структурі фасадів м. Івано-Франківська кінця ХІХ – поч. ХХ ст., що виявив, обстежив та класифікував автор.

Ключові слова: Івано-Франківськ, металеві структурні елементи, фасад, балкон, композиційні закономірності.

Металеві архітектурні деталі в архітектурних спорудах використовують як конструкційний, функціональний та декоративний матеріал. Функціональні і декоративні особливості металевих елементів в історичній архітектурі є ключовим чинником формування стилістичної виразності, а їх застосування є традиційним для забудови м. Івано-Франківська. Серед досліджуваних видів металевих елементів (огородження балконів, віконні, дверні решітки, сходові марші екстер'єру та інтер'єру) металеві структурні елементи балконів несуть вагоме візуальне навантаження у структурній організації фасадів і також впливають на естетичний образ історично сформованого середовища.

© Качковська Н., 2015.

Метою статті є систематизація результатів натурних обстежень балконів Івано-Франківська та їхніх металевих структурних елементів й встановлення закономірностей взаємозв'язку між композиційною структурою фасаду та місцем балкона і його металевими структурними елементами у цій композиції.

Стилістичний аналіз об'єктів дослідження даної статті виконаний на основі опрацювання загальнотеоретичних праць Араухо І. [1]; Мардера А. П. [2]; Бартењева І. А., Батажкової В. Н. [3]; Тимофійєнка В. [13]; Чепелика В. В. [14]; Ясієвича В. Е [15]; Ольшевського А.К.[18] та локальних досліджень у містах Івано-Франківську і Львові Базилевич В.[4]; Жука І. Я. [7; 8; 9]; Поліщук Л. К. [12]; Васідлової Ж.[19]; Бірюльова Ю.[16].

Балкон – важлива архітектурна деталь, яка в процесі еволюційного розвитку архітектури залишилась важливим формотворчим чинником, що впливає на композицію фасадів будинків, підкреслюючи їхні стилістичні особливості. У різні часові періоди зміни форми, конструкції, розмірів та декорування балконів завжди пов'язані з архітектурним вирішенням будинку і відіграють різне функціонально-естетичне навантаження.

Балкон, як конструктивна архітектурна деталь завжди є функціональним. Візерунки металопластики надають йому декоративної функції, яка сприяє створенню пластичного ефекту усього фасаду.

Балкони служать акцентами, часто є домінуючими елементами за рахунок контрасту металу, з якого виготовлені огороження і техніки виконання. У випадку присутності значної кількості елементів ліпного декору, цементно-гіпсової пластики, домінуюча роль металевих огорожень знижується (будинки по вул. Незалежності, 7; 29; Січових стрільців, 16; 26; 46; Тринітарська, 9; Шашкевича, 2; 4; Шевченка, 30; 44 та ін. Відповідно у випадках з незначним декоруванням фасаду і незначною присутністю архітектурних деталей, роль огорожень збільшується (будинки по вул. Бельведерська, 4; Вагилевича, 10; Галицька, 4; 28; Гаркуші, 5а; Дністровська, 53; Курбаса, 8; Незалежності, 89; Репіна, 6; Січових стрільців, 54; Станіславська, 10 та ін. При невеликій кількості або відсутності архітектурного декору фасаду огороження можуть підпорядковувати собі за принципом супідрядності інші архітектурні деталі, такі як вікна, портали і набувати ролі домінант. Огороження також є структурною пластикою фасаду, оскільки крім декоративного мають конструктивно-функціональне значення.

Балкони завжди органічно пов'язані з площиною стіни за допомогою різноманітних консолей і кронштейнів, які у більшості історичних будинків Івано-Франківська виконувались з металу переважно у техніці ковальства. Візуально виразними доповненнями металевих, мурованих або комбінованих огорожень балконів є також металеві кошики для квітів, вертикальні стойки-тримачі, а також декоративні елементи, які візуально поєднують балкони з іншими архітектурними деталями такими, як еркери, лоджії, ніші. Усі ці та інші, менш значимі, елементи разом з балконним огороженням визначаємо у статті як металеві структурні елементи балконів.

Під час натурального обстеження фасадів будинків Івано-Франківська кінця ХІХ – початку ХХ ст. виявлені певні композиційні закономірності розташування балконів та їхніх металевих структурних елементів, які пов'язані у першу чергу із архітектурною композицією, стильовими особливостями фасадів та принципом розташування будинків у містобудівній структурі. Так, значимість балкону та його елементів є більш нейтральною у кінці ХІХ ст. і зростає у сецесійний період (1900–1914). Міжвоєнний період характеризується використанням балкону, як активного композиційного елемента, що порушує геометричний пуризм функціоналістичних будинків, а металеві частини огорожень часто є єдиним декоративним елементом фасаду, у більшості випадків надають балконам характеру обтічності.

За місцем розташування балконів та композиційною будовою фасаду усі досліджені будинки поділяємо на п'ять груп. Чотири групи у свою чергу за часовим періодом і стилем будинку поділяємо на підгрупи. П'яту групу, до якої увійшли наріжні будинки, класифікуємо за композиційними ознаками, умовно об'єднуючи у підгрупах будинки, споруджені у різні стильові епохи (Табл. 1).

Зазначимо, що прийоми акцентування архітектурного металу декоруванням, обрисами, параметрами, способом поєднання з мурованими деталями та композиційні особливості висвітлюватимуться у наступних публікаціях.

В кількісному відношенні найменше збереглися металеві структурні елементи балконів, які відносяться до першої половини і середини ХІХ ст., найбільше збережених виявляємо у будинках, зведених у стилі сецесії 1900–1914 рр.

Перша група (I) є найбільшою за кількістю досліджених будинків, які належать до різних часових періодів (від першої половини XIX ст. до кінця 1930 рр.). Будинки першої половини і середини XIX ст. розглянуті для наступного кореляційного аналізу. Композиційна структура фасадів будинків цієї групи є симетричною і балкони з кованими або литими огороженнями розташовані *симетрично* (на осі симетрії фасаду, дзеркально симетрично відносно неї або поєднують ці два види) та *асиметрично*. Симетричне розташування балконів візуально посилює загальну композиційну симетрію. Класифікуючи архітектурні споруди за розміщенням балконів з металевою пластикою структурних елементів, першу групу умовно поділяємо на дві групи з симетричним (I.I) і асиметричним (I.II) розташуванням балконів, які систематизуємо у підгрупи.

Підгрупи симетрично розташованих балконів (I.I):

- **перша підгрупа (I.I.1)** – балконні огороження одинадцяти обстежених будинків, що відповідають стилю класицизму та зрілого історизму (будинки по вулицях Галицькій, 9 (сер. XIX ст.), 29 (1835 р. [11, с. 2]); Мельничука, 14 (1846 р. [11, с.13]); Незалежності, 5 (1870-ті рр.) та інші). Усі огороження даної підгрупи виконані технікою ливарства. Зазначимо, що у цей період муровані деталі в огороженнях балконів практично не використовувались. Частина металевих огорожень реконструйована у наступні стильові періоди;

- **друга підгрупа (I.I.2)** – об'єднує металеві структурні елементи балконів будинків кінця XIX ст. зведених у стилі пізнього історизму (обстежено тридцять сім будинків, серед яких будинки по вулицях Вічевий Майдан, 3 (1880 р.); Гаркуші, 7 (1897 р. [11, с. 4]); Франка, 19 (1895–1896 р. [17]) та ін.). До цієї підгрупи відносимо, металеві деталі балконів, які мають ознаки різностильовості;

- **третья підгрупа (I.I.3)** – об'єднує металеві структурні елементи балконів будинків, зведених у стилі сецесії та ретроспективізму. Загалом обстежено тридцять шість будинків, як і у попередній підгрупі (будинки по вулицях Грушевського, 9 (1912 р., дата у підлозі); Курбаса, 7; 8 (бл. 1905 р.); Репіна, 10 (1910 р., дата на фасаді); Чорновола, 44 (1903–1904 р. [5]) та ін.). Архітектурні споруди цієї групи репрезентують розквіт сецесійного архітектурного декору, у тому числі з металу, відповідно до етапів розвитку стилю сецесії, що у свою чергу вплинуло й на ретроспективні та раціоналістичні архітектурні рішення. Архітектурний метал виявляє стильову чистоту, гармонійну єдність з композиційним і об'ємно-просторовим рішенням споруди;

- **четверта підгрупа (I.I.4)** - модерністичні будинки Івано-Франківська (обстежено близько тридцяти), які вирізняються стилістичною різноманітністю, кожна з яких має відмінні металеві структурні елементи балконів, декоративна функція яких зміщується у бік естетичної, функціональної й конструктивної ролі (будинки по вулицях Галицька, 4 (1925 р. [11, с.3]); Павлика, 15 (1930-ті рр.); Тринітарська, 7 (1929 р. [6]); Шевченка, 60 (1930-ті рр.) та ін.).

Підгрупи асиметрично розташованих балконів (I.II):

- **перша підгрупа (I.II.1)** – металеві структурні елементи балконів будинків, зведених у стилі сецесії та ретроспективізму (будинки по вулицях Коновальця, 117 (1910-11 р. [11, с. 8]); Січових стрільців, 74 (після 1900 р.);

- **друга підгрупа (I.II.2)** – металеві структурні елементи балконів модерністичних будинків (будинки по вулицях Гаркуші, 11-а (1930-ті рр.); Коновальця, 88 (1930-ті рр.); Павлика, 13 (1930-ті рр.); Сахарова, 17 (1930-ті рр.).

Другу групу (II), яку складають будинки з асиметричною будовою фасадів і з *симетричним* (на осі симетрії фасаду, дзеркально симетрично відносно неї або поєднують ці два види) та *асиметричним* розташуванням балконів, поділяємо на три підгрупи.

Підгрупи асиметрично розташованих балконів (II.I) при асиметричній будові фасаду:

- **перша підгрупа (II.I.1)** – металеві структурні елементи балконів будинків, зведених у стилі пізнього історизму, сецесії та ретроспективізму (близько сорока будинків, наприклад, будинки по вулицях; Василянук, 5 (1911 р., дата у підлозі); Гаркуші, 9 (1900-ті рр.); Короля Данила, 22 (1910 р., дата на фасаді); Курбаса, 5 (1906 р., дата у підлозі); Тринітарська, 11(кін. XIX ст.); Цюклера, 18 (1911 р. [11, с.22]) та ін.);

- **друга підгрупа (II.I.2)** – металеві структурні елементи балконів модерністичних будинків (чотирнадцять будинків, наприклад, будинки по вулицях Галицька, 34 (1920–1930 рр.); Гаркуші, 5-а (1930-ті рр.); Павлика, 6-а (1930-ті рр.); Франка, 32 (1930-ті рр.); Чорновола, 23 (1925–1928 рр.) та ін.).

Підгрупа симетрично розташованих балконів (II.II) при асиметричній будові фасаду:

- **підгрупа (II.II.1)** – металеві структурні елементи балконів будинків, зведених у стилі сецесії та ретроспективізму (будинки по вулицях Вагилевича, 8 (1930-і рр.); Гординського, 11(1909 р., дата

на фасаді); Незалежності, 18 (1908 р., дата у підлозі); Шопена, 6 (1900-і рр.) та ін.). Асиметрична будова фасаду врівноважується центрально-осьовою, дзеркально-симетричною, комбінованою симетрією балконів у дев'яти обстежених будинках.

Кутові за містобудівною характеристикою будинки поділяємо на **три групи: К I; К II; К III**, які характеризуються *симетрією* (КI – вісь симетрії проходить по наріжнику будинку; КII – вісь симетрії проходить по фасаді) й *асиметрією* (КIII – асиметрія за рахунок різної довжини фасадів при подібній композиційній структурі).

- **перша підгрупа (К I.I)** – балкони з металевими структурними елементами підпорядковані ідеї симетрії і можуть бути дзеркально симетричними, або розташовані на осі наріжника будинку (десять будинків, наприклад, будинки по вулицях Гаркуші, 4/Франка, 39 (1914 р., дата у підлозі); Дністровська, 2 (кін. XIX ст.); Шашкевича, 1 (1894 р. [11, с.24]) та ін.).

- **друга підгрупа (К II.I)** – структура фасаду, балконів з металевими структурними елементами підпорядкована ідеї осьової та дзеркальної симетрії, коли вісь проходить по фасаді будинку (п'ять будинків, наприклад, будинки по вулицях Залізнична, 29 (поч. XX ст.); Строчених націоналістів, 3 (поч. XIX ст.) та ін.);

Групу К III з асиметричною складовою фасадів поділяємо на чотири підгрупи:

- **перша підгрупа (К III.I)** – балкони з металевими структурними елементами підпорядковані ідеї симетрії і розташовані на осі наріжника будинку (близько тридцяти будинків, наприклад, будинки по вулицях Довга, 72 (1920-1930-і рр.); Грушевського, 19 (1925 р., дата на фасаді); Мельничука, 2 (кін. XIX ст.); Мазепи, 24 (1910 р., дата у підлозі) та ін.);

- **друга підгрупа (К III.II)** – структура фасадів і балконів з металевими структурними елементами підпорядкована ідеї осьової та дзеркальної симетрії, коли вісь проходить по фасаді будинку (близько десяти будинків, наприклад, будинки по вулицях Незалежності, 89 (1908 р., дата у підлозі); Шашкевича, 7 (1860-ті рр.); Л.Українки, 1(1934-1035 рр. [11, с.21]).

- **третья підгрупа (К III.III)** – **комбіноване** (симетричне і асиметричне) розташування балконів на обох фасадах (чотири будинки по вулицях Василянок, 8-а; Павлика, 23; Площа ринок, 12; Мазепи, 1). Це приклад врівноваженої симетрії, яка виникає внаслідок одночасного симетричного й асиметричного розташування балконів, підсилена різною довжиною бічних фасадів, і ґрунтується на одній із закономірностей досягнення гармонії, що передбачає логічне об'єднання форм, які одночасно допускають існування симетрії й асиметрії;

- **четверта підгрупа (К III.IV)** – асиметричне розташування балконів на обох фасадах (серед обстежених будинків виявлено п'ятнадцять, серед яких будинки по вулицях; Мазепи, 15 (поч. 20 ст.); Павлика, 23 (1908 р. [11, с.17]); Площа Ринок, 8 (1870-ті рр.); Січових стрільців, 15 (1909 р. [11, с.19]) та ін.). Фасади таких будинків часто мають один або декілька асиметричних акцентів і утворюють динамічну структуру. Такими акцентами, як правило, виступають балкони з яскраво вираженою декоративною функцією металевих структурних елементів.

У різні стилеві епохи роль балкону і його металевих структурних елементів у композиції фасаду різна. Якщо балкон має активну формотворчу функцію, художній метал посилює її підпорядковуючись у більшості випадків вимогам того чи іншого стилю.

Якщо архітектура послуговувалась формами, запозиченими з попередніх історичних епох, відповідного впливу неостилів зазнавали і металеві архітектурні деталі, які створювались на основі певних взірців. З кінця XIX ст., коли відчутними стають впливи нового мистецтва Art Nouveau, усі архітектурні форми попередніх стилевих епох, у тому числі і художнього металу, за допомогою системи прийомів і засобів стилізації зазнають трансформації відповідно до вимог формоутворення сецесії. Крім того з'являються нові форми, запозичені з природи, народного мистецтва, регіональних традицій, а також форми технічні, наприклад імітація клепаного з'єднання, пов'язані з технічним прогресом, розвитком інженерії [10, с. 206–210]. Наприкінці першого десятиліття XX ст. у Станіславові поширюються європейські авангардні теорії, раціоналістичні тенденції, які у міжвоєнний період кристалізуються у геометричний пуризм, в межах якого змінюється роль металевих архітектурних деталей в інтер'єрі та екстер'єрі.

Висновок. Функціональні і декоративні особливості металевих елементів в історичній архітектурі є ключовим чинником формування стилістичної виразності, а їх застосування є традиційним для забудови м. Івано-Франківська.

Серед досліджуваних видів металевих елементів (огороження балконів, віконні, дверні решітки, сходові марші екстер'єру та інтер'єру) металеві структурні елементи балконів є найбільш значущими у структурній організації фасадів і також впливають на естетичний образ історично

сформованого середовища.

Обстежені історичні будинки Івано-Франківська (270) середини ХІХ – першої третини ХХ ст. згруповані за певними ознаками композиційних схем фасадів, у структурі яких активну формотворчу роль відіграють структурні металеві елементи балконів і впливають на їх естетичне сприйняття. Кількісно переважають структурні металеві елементи, які за стилевими ознаками належать до протосецесії; ранньої, зрілої та пізньої фаз сецесії; ретроспективізму та функціоналізму; класицизуючому модернізму; неопластицизму; ар деко; стрімлайну.

1. Араухо И. Архитектурная композиция / И. Араухо; пер. с исп. М. Г. Бакланова, А. Михе. – М. : Высшая школа, 1982. – 208 с.
2. Архітектура: короткий словник-довідник / [заг. ред. А. П. Мардера]. – К. : Будівельник, 1995. – 333 с.
3. Бартенева И. А., Батажкова В. Н. Очерки истории архитектурных стилей / И. А. Бартенева, В. Н. Батажкова – М. : Изд. искусство, 1983. – 263 с.
4. Базилевич В.В., Значення огорож та їхніх структурних елементів у формуванні архітектури палацових ансамблів ХVІІІ-ХІХ ст. м. Львова / В. В. Базилевич // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 728 : Архітектура. – С. 144–149.
5. ДАІФО. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 288.
6. ДАІФО. – Ф. 27. – Оп. 1. – Спр. 769.
7. Жук І. Я. Архітектурний декор львівської сецесії / І. Я. Жук // Мистецькі студії. – Львів, 1993. – № 2 – 3. – С. 105–110.
8. Жук І. Я. Декоративна деталь в архітектурі львівського модерну: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства / І.Я.Жук. – М., 1986. – 18 с.
9. Жук І. Я. Народний мотив в архітектурі львівського модерну / І. Я. Жук // Народна творчість та етнографія. – 1988. – № 3. – С. 35–39.
10. Качковська Н. Н. До питання збереження архітектурних металевих деталей кінця ХІХ – початку ХХ століть у містах Галичі та Івано-Франківську: матеріали Міжнародної наукової конф. [Галич і Галицька земля], (Галич, 30 – 31 жовт. 2014 р.) / М-во культури України. – Галич : Національний заповідник «Давній Галич», 2014. – 420 с.
11. Пам'ятки : словник Науково-редакційного відділу «Звід пам'яток історії та культури. Івано-Франківська область» / [авт.-уклад. Федунків З. Б., Головатий М. І.]. Машинопис. 1912. – 30 с.
12. Поліщук Л. К. Дослідження еволюції архітектурних форм сецесії міста Станіславова 1895–1914 рр. / Л. К. Поліщук // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Архітектура / Відп. ред. Б. С. Черкес. – Вип. 439. – Львів : НУЛП, 2002. – С. 250–258.
13. Тимофієнко В. Енциклопедія архітектурної спадщини України / В. Тимофієнко. – К. : Будівельник. – 1989. – 160 с.
14. Чепелик В. В. Український архітектурний модерн / В. В. Чепелик. [упоряд.: З. В. Мойсеєнко-В. В. Чепелик]. – К. : КНУБА, 2000. – 378 с.
15. Ясевич В. Е. Архитектура Украины на рубеже ХІХ – ХХ веков / В. Е. Ясевич. – К. : Будівельник, 1988. – 184 с.
16. Biriulow J. Secesia we Lwowe / J. Biriulow; [ros. przeł. J. Derojed]. – Warszawa : Wyd. Krupski i s-ka, 1993. – 256 s.
17. Kronika // Kurjer stanislawowski – 1895. – 14 lip.
18. Olszewski A. K. Nowa forma w architekturze Polskiej 1900–1925. Teoria i praktyka / A. K. Olszewski. – Wrocław, Warszawa, Kraków : Wyd. Polskiej Akademii Nauk, 1967. – 221 s.
19. Wasidłowa Ż. Secesia w architekturze Stanisławowa. – Łublin / Ż. Wasidłowa, 1996. – 81 s. (машинопис магістерської роботи).

Рассмотрены металлические структурные элементы балконов в композиционной структуре фасадов г. Ивано-Франковска конца ХІХ – начала ХХ в., которые обнаружил, обследовал и классифицировал автор.

Ключевые слова: *Івано-Франківськ, металеві структурні елементи, фасад, балкон, композиційні закономірності.*

Considered metal structural elements in composite structures balconies facades Ivano-Frankivsk city late ХІХ – early ХХ centuries, discovered, examined and classified by the author.

Keywords: *Ivano-Frankivsk, metal structural elements, facade, balcony, compositional patterns.*